

Âdâb-ı Muâşeret Yolunda Nazik Bir Savaş: Saygısızlıkla Savaş Derneği¹

Ömer OBUZ²

Başyuru Tarihi: 06.04.2022

Kabul Tarihi: 30.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Dünyanın önde gelen şehirlerinden olan İstanbul, asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yaptı. Bu büyük ve kozmopolit şehir, Cumhuriyet ilan edildikten sonra, hem başkent payesini Ankara'ya kaptırdı, hem de geçmişteki renkliliğini giderek kaybederek tek tiplendi. Gerçi coğrafi konumunun ve tarihinin büyük etkisiyle önemini her daim korudu ancak şehrin giderek artan çözülmesi gereken pek çok sorunu vardı. Bunlardan biri şehrin, göçlerin etkisiyle demografik açıdan dönüşmesi ve kimi sakinleriydi. Özellikle kamusal alanda, görgü kurallarını hiçe sayan davranışlar giderek sorun olmaya başladı. İstanbulluların âdâb-ı muâşeret kurallarına uyması gerektiğine inanan, bunun için mücadele etmek isteyen az sayıdaki insan ise 1945 yılında Saygısızlıkla Savaş Derneğini kurdu. Böylece sinema, tiyatro, tramvay ve so-kaklarda görgü kurallarına aykırı davranışları uyararak, gerektiğinde doğru yolu tembihleyerek onları terbiye edeceklerdi. İşte bu çalışma da söz konusu cemiyete ve faali-yetlerine odaklanıyor, İstanbul'un "saygısızlarını" ve "saygısızlıklarını" mesele ediyor.

Anahtar Kelimeler: Saygısızlıkla Savaş Derneği, İstanbul, Zeki Zeren, Nezaket

Atıf: Obuz, Ö. (2022). Âdâb-ı muâşeret yolunda nazik bir savaş: Saygısızlıkla Savaş Derneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 681-694.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, omerobuz@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8686-4488

A Gentle War on the Way of Forms of Politeness: Association of Fight Against Disrespect (Saygısızlıkla Savaş Derneği)

Ömer OBUZ³

Submitted by: 06.04.2022

Accepted by: 30.05.2022

Article Type: Research Article

Abstract

One of the leading cities of the world, Istanbul served as the capital of the Ottoman Empire for centuries. After the proclamation of the Republic, this large and cosmopolitan city lost both its capital rank to Ankara and its past colorfulness gradually as it became standardised. Although it has always maintained its importance with the great influence of its geographical location and history, the city had an increasing amount of problems that needed to be solved. The immigration-based demographic transformation of the city and the unconscious behavior of some of its inhabitants were among these problems. Especially in the public sphere, acts that disregard the forms of politeness started to become a problem. A small number of people from Istanbul who believed that they should obey the forms of politeness and wanted to fight for it founded the Association of Fight Against Disrespect in 1945. Thus, they would discipline those who acted against the forms of politeness in the cinema, theater, tram, and streets by advising them the right way when necessary. This study focuses on the aforementioned association and its activities and considers the "disrespectful people" and "disrespectfulness" of Istanbul.

Keywords: Association of Fight Against Disrespect, İstanbul, Zeki Zeren, Politeness

³ Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Letters Department of History, omerobuz@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8686-4488

Giriş

Kadim bir tarihe sahip olan ve büyük imparatorluklara başkentlik yapan İstanbul, her zaman nev'i şahsına münhasır bir şehir olageldi. Bilindik karakteristiğiyle yüzyıllar boyunca gayet renkli ve kozmopolit olmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu önemli şehri, farklı dinî inancı ve kültürü olan toplumlara ev sahipliği yapmasıyla özeldi, ancak Cumhuriyet ile birlikte giderek tek tipleşti, böylece her şehirde olması gereken hoşgörü ve terbiye etme misyonunu da bir nebze kaybetti. Bir de artan şehirleşmenin etkisiyle yeni pek çok sorunla yüzleşmek durumunda kaldı. Bu sorunlardan biri, son bir kaç yüzyıldır yoğun olarak gündemde olan şehir ahalisinin nezaket kurallarına uyup uymaması meselesiydi.

Aslına bakılırsa 19. yüzyıldan itibaren çok konuşulan adâb-ı muâşeret temelde terbiye meselesi olarak görülerek Avrupalı bir tipoloji oluşturmayı hedeflemesiyle açıkça politiktir.⁴ Bu politik yaklaşım 1920'lerden itibaren bu özelliğini daha yoğun biçimde sürdürdü. Sözgelimi C. Sahir'in "Âlem-i medeniyette âdâb-ı muâşeret" isimli hacimsiz çalışması, şapka ve elbise giyme usullerinden sofraya nasıl oturulduğuna; dans şekillerinden sigaranın nasıl içileceği gibi çeşitli başlıklara sahipti (Sahir, 1341, s.2-19). Dr. Abdullah Cevdet ise 1927 yılında "Mükemmel ve resimli âdâb-ı muâşeret rehberi"ni neşrederek mahrem alandan kamusal alana vatandaşların hâl ve hareketlerinin nasıl olması gerektiğine yoğunlaşmıştı (Abdullah Cevdet, 1927). Maksat toplumu yeni normlar ekseninde güdüleyerek davranış şekillerini dönüştürmektir. Yine 1927'de dans etmenin âdâbı, balolarda giyilecek kıyafetler hatta yemeğin nasıl yenmesi gerektiğini açıklayan bir başka kitap daha basılmıştı (Herkesin bilmesi lazım gelen muâşeret usulleri, 1927).

Kişilerin davranışlarını, eğlenme tarzlarını, iletişim biçimlerini "Avrupalı" olana göre dizayn etmek isteyen bu politik amaç istenilen oranda başarılı olamamıştı. Üstelik görünüşe göre bırakın Avrupalı tavrı, İstanbul'da başkalarının hayatını olumsuz etkileyen rahatsız edici pek çok davranış oluyordu ki bunlar saygısızlık olarak tanımlandı. Genel itibarıyla "büyüklere, yaşlılara, değeri yüksek olanlara, kutsal bilinen şeylere karşı duyulan sevgi ile çekinme karışık bağlılık duygusu" olan saygının benzer bir diğer anlamı, "başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu" olarak ifade edilebilir (Püsküllüoğlu, 1971, s. 260). Bu bakımdan saygısızlığı, başkalarını rahatsız edecek fiil ve davranışlar olarak söylemek mümkündür.

Tam da bu noktada 1920'lerden 1940'lara çok açtı ki İstanbul'un, saygısızlarla ve onların pek de hoş olmayan sayısız davranışlarıyla başı beladaydı. Şehri daha yaşanılır ve medeni bir yer olarak görmek isteyenler için İstanbul artık gelenleri dönüştürmekte yetersiz kalmaya başlamıştı. Bunun sonucunda kamusal alana yayılan çirkinlikler zamanla arttı ve birileri harekete geçti. Görgü kurallarına riayet etmeyi medenileşmenin ön koşulu olarak gören bazı dönem aydınları için durum eskisinden de kötüydü.

Bir yazar eskisine nazaran ülkede muâşeret âdâbının gevşemiş olduğunu söylüyordu. Ona kalırsa terbiyeli ve nazik olmak hususunda eski neslin eşsiz örnekler verdiği bir düzende görgü kuralları mutlaka gelecek nesle de aktarılmalıydı (Aykaç, 1 Mayıs 1943, s. 2). Pek çoğunun özlemle andığı, görgü kurallarına uyan İstanbullulara ve İstanbul'un terbiye edici misyonuna göndermede bulunan Malik Aksel de şehrin en meşhur özelliğini, "terbiyesi, nezaketi ve dili" olarak belirtiyordu (Aksel, 2019, s. 97).

⁴ Osmanlı modernleşme süreci içerisinde âdâb-ı muâşerette erkekliğin inşasıyla ilgili bkz. C. Doğan (2021). "Öteki" Modernleşme, Kitabevi, s.52-61.

Refik Halid Karay'a kalırsa şehirde saygısızlığın başını alıp gitmesinde, gerçek İstanbulluların sayısının azalması etkiliydi. Zira belirttiğine göre İstanbullular iyi terbiye alır, dışarıdan gelenler de buradaki terbiyenin üstünlüğünü kabul ederek uyum sağlardı. Fakat zamanla hayat şartları değişti, İstanbulluların sayısı göçlerle azaldı ve servet ile mülk başkalarına geçti. (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 44-45).

Şehirde sinemalar çoğalıyor, tiyatro oyunları sahneleniyor, apartmanlar yükseliyordu, fakat burası gerçek manada ne giderek medenileşiyor ne de sakinlerinin bir kısmında modern şehirlere yaraşır davranışlar gözlemleniyordu. Sokaklar dışında özellikle toplu taşıma araçlarında dahi son derece rahatsız edici olaylar gerçekleşiyordu. Bilhassa tramvay ve vapurlarda, üstelik sadece yolcular değil, işletmenin çalışanları bile genel kuralları çiğneyebiliyor, kaba davranışlar sergiliyorlardı. Hatta bu nedenle henüz 1939 yılında görevlilere halka nasıl davranacakları konusunda âdâb-ı muâşeret dersleri verilmesi kararlaştırılmıştı (Son Posta, 29 Temmuz 1939, s. 1-11).

Şehrin imajını zedeleyen, birlikte yaşama kültürüne zarar veren kişilerle ve fiilleriyle mücadele edilmesi gerektiğine inananların en önde gelen ismi Prof. Dr. Zeki Zeren'di. Bu meseleyle ilgili gerçekten de ciddi çaba gösteriyordu. Sosyal hayatta, âdâb-ı muâşeret kurallarına uymayanlarla, onun ifadesiyle saygısızlarla mücadele etmek gerektiğini ısrarla anlatıyordu. Anlaşılan o ki bir İstanbullu olarak kendisine bu konuda bir rol biçmişti ve zaman zaman konuyu merkeze alan konferanslar veriyordu. 1943 yılında Eminönü Halkevindeki "Topluluk hayatımızda saygısızlarla savaş" isimli konferansı adından da anlaşılacağı gibi tam da bu husustaydı (Akşam, 21 Teşrin-i Sani 1943, s. 7; Es, 28 Teşrin-i Sani 1943, s. 3).

Zeren saygısızlıklarla mücadeleyi henüz kurumsallaştırmadan evvel bu konferanslarla bir bilinç uyandırmaya çalışıyordu ve kısmi bir başarı elde etmişti. Hikmet Feridun Es, Karaköy tarafından kalkan bir tünel arabasına bir gencin bindiğini, sigara içmeye başladığını ama kimseye aldırmadığını söylerken o an aklına Zeren'in konferansı geldiğini aktarıyordu. Anlattığına bakılırsa vagondaki herkes, sigara içene sinirlenmişti, fakat kimse ağzını açmıyordu ki ona göre saygısızı cüretlendiren buydu (Es, 7 Teşrin-i Evvel 1944, s. 3).

Tüm veriler, gerek toplu taşıma araçları, gerekse sokaklarda bir kısım insanın başkalarına hiç de saygı göstermediğini anlatıyor. Bu durum artık dayanılmaz olmuş olmalı ki 1945 yılında nezaket kurallarına uymayanlarla sistematik ve çok daha kapsayıcı mücadele etme iradesi sergilendi. 1945 yılında Saygısızlıkla Savaş Derneği kuruldu. Aydınları mücadelenin ortağı yapmak, yani bu hususta onlara sorumluluk yüklemeyi önemseyen kurucuları, böylece İstanbul'u daha konforlu ve medeni bir şehir yapacaklardı. Buna uygun olarak yöntemleri de zor kullanmak değil medeni, insani, pedagojik ve psikolojik bir yol tutmaktı (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 14).

Saygısızlıkla Savaş Derneği

Zeki Zeren'in şehirde saygısızlıkların alıp başını gittiğine dair kişisel gözlemleri, ayrıca etrafındaki isimlerin benzer şikayetleri, onun 1945 yılında harekete geçmesini sağladı. Bunun fitilini ateşleyen hadiselerden birisi doktor arkadaşının yeni aldığı keten elbisenin yolda giderken bir kadının pencereden süprüntü dökmesiyle berbat olmasıydı. Bir keresinde ise kerli ferli bir şahıs içkinin tesiriyle herkesin ortasında bir duvar dibinde

lavabo ihtiyacını gidermişti. İşte o gün Zeren ve bu olaya şahit olan bir kaç kişi derneği kurmaya karar verdi. Zeren'e göre derneğin kurulmasında bir diğer itici güç saygısızlığın çoğalmasına etki eden aydındaki cesaret eksikliği, onlardaki "bana ne", "neme lazım" anlayışydı (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s.5,6; Akçura, 2020, s.145). Görünen o ki bu kurumu doğuran şehrin saygısızlarıydı ama insanların mücadele için sadece kolluk kuvvetlerinden medet ummasını büyük bir eksiklik olarak görüyorlardı. Böylece kurumsallaşmanın verdiği kuvvetle ahlakın geniş alanının sadece bir unsuruyla, şehirde çirkinlikler yapanlarla mücadele edeceklerdi: "Hepimiz biliriz ki medenî şehirlerde saygısızlık yapacaklar, kendi hemşerilerinden zabıta kadar çekinir. İstanbul saygısızlarında bu korku yoktur. Herkes zabıtanın belediyeden medet umuyor. Bu eksik bir iştir. İşte Kurum, kurulursa, vatandaşları saygısızlıkla hep birilikte savaşa çağıracaktır". (Zeren, 2 Temmuz 1945, s.4).

Saygısızlıkla Savaş Derneği, hükümete 18 Temmuz'da beyanname ve tüzüğü ile başvurduktan tam kırk bir buçuk gün sonra valilik, 29 Ağustos'ta gerekli izni verdi (Dr. Z.Z., 23 Eylül 1945, s. 4). Tüzükte kuruluş tarihi ise Temmuz 1945 olarak geçiyordu ve herkesin Türk olduğu vurgulanan kurucularıysa şu isimlerden oluşuyordu: Zeki Zeren (doktor), Sadi Bekter (banka müdürü), Muharrem Nail Akdoğ (Avukat), Üveys Maskar (Veteriner), Sami Gürsoy (tüccar), Mehmet Arınç (doktor), İhsan Karlıklı (doktor). Derneğin asli ve fahri olmak üzere iki çeşit üyesi vardı. Asli üye olmak için Türk vatandaşı olmak gerekiyordu. Ayrıca 18 yaşından büyük ve daha önce bir mahkumiyet almamış olmak gibi genel kurallar koyulmuştu. (Saygısızlar Savaş Derneği Tüzüğü, 1945, s. 1-8). Dernek, Eylül ayında ilk toplantısını, kurucu bu yedi kişiyle Moda Deniz Kulübünde gerçekleştirdi. (Ulus, 6 Eylül 1945, s. 3).

Asli üyelere yüksek öğretimi bitirmiş olmaları ya da resmî okullarda öğretmen olmaları şartını sağlamaları beklenirken fahri üyeler ise derneğin ideallerine uygun düşen her İstanbul'lu olarak tespit edilmişti. Asıl üyelerin bir de rozet takabilme ayrıcalıkları olacaktı. Saygısızlığı, "medeniliğe yakışmayacak hallerin yapılması" şeklinde gören dernek kurucusu Zeren'e göre medeni ülkelerde saygısızca bir davranış varsa polisten önce ona saygılılar müdahale ederdi. Ona bu cemiyeti kurduran motivasyon da tam olarak böylesine bir beklentiydi:

"Eğer herkes, bu güzel İstanbul'da hiç olmazsa evinin, dükkanının önünü temiz tutmaya çalışsa, saygısızlıkları görenler çatışmadan, nezaketle tavsiyede ve hatta yardımda bulunanlar kendilerine manasız cevap verenlere de biraz memleket menfaati hesabına tahammül etseler şehrimizde daha gönül rahatlığıyla yaşarız" (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s.28; Tekman, 20 Haziran 1945, s. 7.)

Doğal olarak bu derneğin amblemi, kısaltması ve aynı zamanda asli üyelerinin takacağı rozetler İstanbul'un saygısızlarını hedefe alarak onlara göndermede bulunuyordu. Ne var ki dönem aydını pek çok kişi bunları alaya almaktan geri durmuyordu. Hikmet Feridun Es, şehirde saygı zabıtası, saygı milis kuvvetinin bir ihtiyaç olduğunu söylüyordu, üstelik derneğin isminin kısaltmasını böcek ilacı olan D.D.T.'ye benzetiyordu (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s.24). Keza Şevket Rado, kurumun kısaltılmasına takılanlardandı. Gerçi kısaltmayı Sa.Sa.De olan kısaltmasını yanlış biçimde "Sa-Sa-Ku" olarak belirtse de neticede bundan hoşnut değildi (Rado, 22 Haziran 1945, s. 2).

Adı ve kısaltması yetmemiş sıra rozetine gelmişti. Derneğin tercih ettiği rozette İstanbul'a bir büyüteç ile bakan bir göz yer alıyordu. Merceğin içerisindeyse Sa. Sa. De sembolü vardı: Mercek, saygısızları aramayı değil, incelemeyi gösteriyordu. Derneğin gözü İstanbul'a ülkü çerçevesi içinde kendi gözüyle bakıyor, kendi merceğiyle şehri inceliyordu. Diğer bir anlatımla dernek, rozeti espri konusu yapanların söylediğinin aksine büyüteçle ne saygılı aramak ne de saygısızları bulmak derdindeydi (Dr. Z.Z, 23 Eylül 1945, s. 4; Akçura, 2020, s. 146). Derneğin rozetini beğenmeyenlerden bir diğerine göre şehir nüfusunun saygısızlıkları nüfusa oranla ne kadar az olursa olsun büyüteçle aranacak kadar görünmez ve gizli saklı değillerdi (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 23). Rozete mesafeli olanlardan bir başkası ise Pertavsızla Kızkulesi'ne bakan gözün saygısızlıkla savaşı ne dereye kadar temsil ettiğine aklının ermediğini söylüyordu (T.İ, 8 Eylül 1945, s. 2).

Saygısızların saygısızlıkları

Cemiyetin ve dönemin yazar çizerlerin anlatılarına bakılırsa İstanbul'da her türlü saygısızca harekete rastlanılıyordu. Bunlar içerisinde bazı fiiller diğerlerine nazaran çok daha belirgindi ve saygısızlık eskisine nazaran çok daha artmıştı. Misal, Ercüment Ekrem Talu, saygının bir zamanlar Türk terbiyesinin temel taşlarından biri olduğunu, toplumun tüm fertlerinin bir diğerine nazik ve kibar davrandıklarını söylerken artık efendilerin gittiğini yerine “eli bayraklı edepsiz”lerin geldiğini söylüyordu (Ercüment Ekrem Talu, 26 Haziran 1945, s. 1). Peki saygısızların bu denli rahatsız edici davranışları nelerdi?

Pek çoğu arasında zaman zaman şikayet edilenlerden biri argo kullanılmasıydı. Dernek, örneğin spor alanında, “klüp değilsiniz, kovasınız oğlum siz kova” lafını buna örnek olarak gösteriyordu (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 64). Öte yandan ailelerin umursamadığı kimi aylak çocukların sokaklardaki duvarları çizip durmaları, tramvay duraklarında ya da iskelelerin bekleme yerlerinde yazılanları da aynı şekilde hoş karşılamıyordu: “Bunu yazan bir muhalif rüzgar, kendi gitti ismi kaldı yadigar” (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 80-81).

Çöpçülerin toz kaldırması, şipşak fotoğrafçıların tacizleri, “hey moruk” bilet alalım sözleri, toplu taşıma araçlarında kazançlarını, kıyafetlerini, yediklerini bağıra çağıra anlatan hacı ağaların görgüsüzlükleri de saygısızlık olarak addediliyordu (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 36-37). Elbette daha pek çok rahatsız edici davranış sergileniyordu: Vereceği bilet için elini tükürükleyen biletçiler, burnunu karıştıranlar, vapurda çocuğunu salanlar, rüzgarlı günlerde mendillerini kullanmayı bilmeyenler, burnunun içine doluşanları ağızıyla çekip tükürenler, bir burnunu kapayarak ötekiyle yere sümükürenler, insanın yüzüne ortalığa hapşurup da ellerini duvara, ağaca sürtenler, parkta erik yiyip de kabukları oturlan yerin altına atmalar, Mahalle aralarında horoz beslemeler, balo ve kokteyllere gidip karınlarını tıka basa doyuranlar, aç kurt ibi etrafa saldıranlar, sarımsak tüketip de ağızını yıkamaksızın insanlara rahatsızlık vermeler, sokaklarda sağdan gitmeyip soldan yürüyerek insanlara yolu dar edenler (Münir, 9 Kasım 1946, s.4; Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 60-74).

Cemaleddin Bildik, köşesinde her gün çokça saygısızlık gördüğünü söyleyerek geçmişe özlemine dile getirdikten sonra saygısızlıklara kendisi de bir iki ilave yapıyordu. Aslına bakılırsa onun şikayet ettiği davranışlar, diğerlerinininkiyle uyumluydu ve en önemlisi toplu taşıma araçlarında kuralları çiğnemek, ayrıca ihtiyacı olanlara yer vermemektir (Bildik, 17 Ağustos 1948, s.5). *Tanin*'de de bir yazar, tramvaya binenlerin hep aynı muameleyi, itiş-kakişlarını, yaslanmalarını ve koltuklara vurmalarını gündeme getiriyordu (Güneysu, 26 Haziran 1945, s. 5).

Toplu taşıma araçlarında görülen bu tarz davranışların, nahoşlukların benzerleri sinema salonlarında da sergileniyordu: Film seanslarına uyulmaması, yer kapma telaşı ve buna bir nevi halkı teşvik eden numarasız bilet kesme usulü, sinemaya şıklık olsun diye büyük şapkalarla gelen kadınların izleyicilerin görüş alanını kapatmaları, daha çok ön sıralarda rastlanan gizli sigara içenler, filmin ortasında gelenler, aşk sahnelerini seyredirken dudaklarını büzerek sesli sesli öpücük taklidi yapanlar, ahlayan ohlayanlar ve dişleriyle çıtır çıtır kabak çekirdeği çatlatanlar (Dr. Z.Z, 3 Mart 1946, s. 4). Anlaşılan o ki İstanbul'da ulaşım araçları, sinema gibi sosyalleşme mekanları ve sokaklar, görgü kurallarının hiçe sayıldığı temel alanlardı.

Derneğin Faaliyetleri ve Kapatılması

İstanbul'u medeni bir şehir olarak görmek isteyen Saygısızlıkla Savaş Derneği, bu uğurda en büyük desteği İstanbullulardan ve dönemin aydınlarından bekliyordu. Kendileri de eş zamanlı olarak imkanlar ölçüsünde konferanslar vermeye çalışıyor, uygun yerlere afiş ve levhalar asıyordu. Üyeleriye saygısız bir davranışa denk geldiklerinde ilgili kişiyi tatlı dille uyarıya özen gösteriyordu. Başta Zeki Zeren olmak saygısızlarla olan mücadelede gazeteler mümkün mertebe kullanılmaya çalışılıyordu. Buralarda makaleler, çeşitli bilgilendirici sloganlar neşrediliyordu. Ayrıca bazı öğütnameler hazırlanarak insanlarda bir farkındalık oluşturulmaya özen gösteriliyordu:

“Rahatını istersen başkasının rahatını düşün; saygısızdan saygı istemek hemşehrilik hakkıdır; saygısızları çoğaltan nemegerekçiliktir; sokak aptesane değildir; yere tükürenler mikrop saçan bir numaralı saygısızdır; sokak terbiyesi olmayana medeni insan denemez; ne mutlu o şehre ki saygısızlar saygılılardan çekinirler; medeni şehirlerde saygıyı ancak aydın halk koruyabilir.!: yolcu, gerekene yerini ver ki gerektiği zaman sana da versinler; başkasının yüzüne karşı öksürmek zararlı ve çirkin bir saygısızlıktır; sokakta yürümesini bilmeyen medeni bir şehirli olamaz.” (Zeren, 27 Ekim 1946, s.4; Akçura, 2020, s.156-157).

Ancak bu derneğin çok sınırlı olan faaliyetleri, belki faaliyete geçme hevesi ise üyeler, iyi kötü saygısızlarla mücadele etmeye çalışırken bu mücadelenin asli unsuru olarak gördükleri aydınlardan kimilerinin mücadelelerini alaya alması, bir nevi sulandırılmalarıydı. Sözgelimi Abidin Daver, saygısızların çokluğu ve kaba kuvvetle işleri çözdüklerinden olsa gerek başkana, üye olarak güçlü kişileri almasını tavsiye ediyordu. Daver’in şaka kabilinden yazdığı bu yazıya Zeren’in cevabı tahmin edileceği üzere, saygısızları güzellikle ve tatlılıkla hizaya getirecekleri şeklinde oldu (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s.52-53). Dernek, amaçlarına zor kullanarak değil medeni, insani ve psikolojik yollarla varmak istiyordu. Bu yöntem ve amacı takdir eden bir yazarsa önemli olanın netice almak olduğu söyleyerek derneğin amaçlarına ulaşma sürecine biraz şüpheyle karşıladığını açık ediyordu. (Deniz, 6 Eylül 1945, s. 2).

Aslında aydınların alaycı tavrı, daha dernek kurulur kurulmaz hemen başladı. Kendilerine önemli ve bir o kadar da zor bir misyon yükleyen derneğin en büyük sıkıntısı, tuhaftır saygısızlardan çok kimi yazar-çizerdi. *Vatan* gazetesinde Sadun G. Savcı, cemiyette bir saat çalışmanın nasıl olabileceğini tahayyül ettikten sonra güya istifasını sunduğu bir yazı kurgulamıştı. Yazıda verilen mesaj, şehrin saygısızlarının bolluğu ve uğraşılacak gibi olmadığıydı (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 15). Cemal Refik, “ballandıra ballandıra” anlatılan bu derneğin pek randıman vermediğini, bir süre sonra kaybolup gittiğini, üstelik daha kuruluşundan bir kaç ay sonra şu sözlerle öne sürüyordu: “Saygısızlarla savaş demeği sen neredesin? Kim bilir hangi diyarda, hangi ıssız yerdesin!” (Cemal Refik, 22 Kasım 1945, s. 5).

Mizah ve karikatür ustası Cemal Nadir ise insanların yere tükürdüklerini ama derneğin bununla gereği kadar savaşmadığını ima ediyordu. Buna karşılık Zeki Zeren, sanatçıya teşekkür ettikten sonra aydınlara sitemini dile getirdi. Zira kendilerinin uyumadığını ama aydınlardan da ilgi görmediklerini söylüyordu. Hem ona kalırsa aydınlar henüz bu derneğin fahrî üyeleri olduğunun farkında bile değillerdi (Zeki Zeren, Akşam, 16 Haziran 1946, s.4; Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 48-50). Bu isimler üyeleri destekleyecek, cesaretlendirecek ve onlara katılacakları yerde, bilakis derneğin motivasyonu düşürecek işlere imza atıyorlardı. Bunun bir başka örneği, derneğin özellikle toplu taşıma araçlarına astırdığı resimli levhalara olan tavırdan anlaşılıyordu. Genelde genç insanların yaşlılara yer verdiğini resmeden bu görselleri, kimi gazeteler beğenmeyerek eleştiriyordu. Hatta dernek bu durum karşısında, kendilerini eleştirenlere bir çağrıda bulunarak kendi resimlerinden daha iyilerini yapacak olurlarsa bunları memnuniyetle kabul edeceklerini duyurmuştu (Münir, 19 Kasım 1946, s. 4).

Doğrusunu söylemek gerekirse dernek maddi ve manevi imkansızlıklardan dolayı çok anlamlı bir etki yaratamadı, faaliyetleri çok ama çok sınırlı kaldı. Yaptırım gücü olan kolluk kuvvetlerinin bile üstesinden gelemediği bu sorunla ilgili konuyu bir de tatlı dille çözmeyi deneyen derneğin başarısızlığın en temel nedenlerinden biri üye sayısının azlığı ve bunu bir türlü artıramamalarıydı. Diğer bir anlatımla dahil oldukları

çemberi genişletememişler, kolektif bir bilinç sağlayamamışlardı. F. Kerim Gökay gibi bazı şöhretlilerin dahil olduğu üye sayısı gerçekten de pek azdı. 1 Eylül 1945 tarihinde ilk üye olarak Zeki Zeren'in kaydolduğu liste Aralık 1945'e gelindiğinde sadece 38 üyeye yükselmişti. (Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s. 29.) Kasım 1946 tarihli bir bilgiye bakılırsa derneğin üye sayısı 45, 50'yi bulmuyordu (Hikmet Münir, 19 Kasım 1946, s. 4).

Dernek başkanı ve kurucusu Zeki Zeren, kuruluştan yaklaşık 15 ay sonra derneğin neler yaptığını açıkladı. Buna göre İstanbul'un medeni bir yaşam isteyenlerin burada bir âdâb-ı muâşeret sorunu olduğunu ve bununla mücadele edilmesi gerektiğini kabul ettiklerini tekrar etti. Gazetelerdeki yazılar, toplu taşıma ve kamusal alanda farklı yerlerdeki afişler, broşürler, okullar ve halkevlerindeki çalışmalar, konferanslarla şehirde en azından saygısızlıkla mücadele atmosferi yarattıklarını belirtti. (Zeki Zeren, 6 Ekim 1946, s. 4).

Sonraki süreçte dernek gazeteler vasıtasıyla, astırdığı levhalar ve neşrettiği beyannamelerle saygısızlıkla mücadele etme gayretini sürdürmüştü. 1947 yılında yayımladıkları bir beynamede vatandaşları saygısızlarla mücadeleye davet ederken, görünen o ki yeni bir usul benimsemişlerdi. Kendi üyelerine birer karne vererek üyelerden, bir saygısız rastladıklarında hemen bir karne kopararak saygısız vermelerini istiyorlardı (Ulus, 27 Şubat 1947, s. 2). Bu karne zımbalı bir defterden ibaretti. Dış kabında fişi kullanacaklara tavsiyeler yer alıyordu. Bu fişin amacı gerçekleşebilecek tartışmaları, muhtemel polemikleri önlemektir. Defterde, derneğin imzasıyla yer alan renkli sayfalar vardı. Beyazlarda, yer yerine mendile tükürmenin medenice olduğu yazılıydı. Sarı kâğıtlarda, sigara içilmesinin yasak olduğu yerler belirtiliyordu. Mor renklilerde sağdan yürümenin âdet olduğu belirtiliyordu. Pembe olanlarda çöplerin yerlere atılmamasına; mavilerde ihtiyacı olanlara yer verilmesine son olarak da yeşil kâğıtlarda gürültü yapılmamasına atıf yapılıyordu. Bu uyarı kâğıtların tamamındaki ikazlar, oldukça kibar kaleme alınmıştı. (Vâ-Nû, 21 Mart 1947, s.3; Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 Çalışmaları, 1948, s.47,48; Akçura, 2020, s. 147-148).

Zeren'in dediği gibi derneğin çalışmaları, belki kısmi bir bilinçlendirmeye neden olmuştu ancak faaliyetlerin kitlesel bir değişim yarattığını söylemek mümkün değil. İstanbul'da kurulan bu dernek 1950'li yıllara gelindiğinde artık motivasyonunu da misyonunu da bütünüyle kaybetmeye başlamıştı. Nitekim 1950 yılında Cemal Refik, derneğin kendi çapında yıllar yılı mücadele etmeye gayret gösterdiğini söylemekle birlikte başarılı olamayacağını ifade ediyordu. Her şeyden önce derneğin ve yöneticilerinin elinde hiç bir güç yoktu: "Cemiyet kaidelerine, Belediye nizamlarına dirsek çeviren saygısızlarla zabıta başa çıkamazsa 'Savaş derneği' nin elinden ne gelir?" (Cemal Refik, 11 Temmuz 1950, s. 3).

Cemal Refik'in pek haksız olmadığı kısa bir süre sonra açık seçik görüldü. Bir kere İstanbul'un demografik yapısı dönüşmüş ve şehir insanları terbiye etme özelliğini yitirmişti. Gerçekten de İstanbul'un saygısızları tüm engellemelere, tatlı dille ikna ve bir bilinç oluşturma çabalarına rağmen galip gelen taraf olmuştu. Saygısızlıkla Savaş Derneği ise 24 Kasım 1952 tarihinde düzenlediği yıllık kongresinde hükümet, üniversite ve basından yeterli ilgiyi görmedikleri gerekçesiyle derneği feshettiğini duyurdu (Cumhuriyet, 25 Kasım 1952, s. 3).

Son Söz

Topluluk hayatı ister istemez insanlara belirli yükümlülükler dayatır. Sokakları temiz tutmak, gürültü etmemek, muhtaçlara yardımcı olmak ve başkalarını rahatsız edecek davranışlardan kaçınmak gibi kurallara uymak, kamusal alandaki uyumun da göstergesi olarak hayatı daha yaşanır kılar. Nüfusun artması ve şehirleşmeyle birlikte kişilerin nezaket ve görgü kurallarına uyması önemini giderek artırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş evresinde şiddetlenen batılılaşma arzusu; şehirleşme ve göçlerle değişen demografik yapısı ile birlikte İstanbul'un sosyo-ekonomik yapısı dönüştü, şehir adeta kabuk değiştirdi. İstanbul'un kozmopolit yapısı farklılaşarak tek tipleşti. Taşradan başlayan göçler ise şehir hayatına uyum sağlayamayan bir kitlenin habercisi oldu. 1940'lı yıllara gelindiğinde bazıları, kamusal alanda ve toplu ulaşımda karşılaştıkları kimi davranışları "saygısızlık" olarak tanımladı ve bu tarz davranışlarla mücadele etme kararlılığını gösterdi. Yani Saygısızlıkla Savaş Derneğinin kuruluş hikayesi ve gerekçesi buydu. Kurucuları ve üyeleri şehri medeni bir kimliğe büründüreceklerini ummuşlardı ki bunu da tatlı dille ve mücadelelerine aydınları da dahil ederek başarmayı beklemişlerdi. Ancak günün sonunda dernek, arkasında adı, rozeti ve çabalarıyla geride hoş bir seda bırakırken kurucuların medeni İstanbul beklentisi de iyi niyetli bir arzudan öteye geçemedi.

Kaynakça

- Abdullah Cevdet. (1927). *Mükemmel ve resimli âdâb-ı muâşeret rehberi*. İstanbul, Yeni Matbaa.
- Akçura, G. (2020). *Bir şehir-i İstanbul ki*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Aksel, M. (2019). *İstanbul'un ortası*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Akşam*, (1943, 21 Teşrin-i Sani), s. 7.
- Aykaç, F. A. (1943, 1 Mayıs). Görgü bahsi. *Ulus*, s. 2.
- Bildik, C. (1948, 17 Ağustos). Dünden bugüne, hürmet, nezaket ve saygı tarihe mi karışıyor?. *Akşam*, s. 5.
- C. Sahir. (1341). *Âlem-i medeniyette âdâb-ı muâşeret ve elbise ve şapka giymek usulleri*, Ankara: İktisat Matbaası.
- Cumhuriyet*, (1952, 25 Kasım), s. 3.
- Deniz, K. (1945, 6 Eylül). Saygısızlarla savaş derneği faaliyette. *Son Posta*, s. 2
- Doğan, C. (2021). *"Öteki" modernleşme*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Es, H. F. (1943, 28 Teşrin-i Sani). Saygısızla savaş meselesi. *Akşam*, s. 3.
- Es, H. F. (1944, 7 Teşrin-i Evvel). Saygısızla mücadele. *Akşam*, s. 3.
- Herkesin bilmesi lazım gelen muâşeret usulleri.* (1927). İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Güneysu, A. (1945, 26 Haziran). Bir fikra ve olaylar. *Tanin*, s. 5.
- Münir, H. (1946, 19 Kasım). Saygısızlıkla nazik savaş. *Ulus*, s. 4.
- Püsküllüoğlu A. (1971). *Öz Türkçe sözlük*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Rado, Ş. (1945, 22 Haziran). Sa-sa-ku!. *Akşam*, s. 2.
- Refik, C. (1945, 22 Kasım). Saygısızlarla savaş derneği sen neredesin?. *Akşam*, s. 5.
- Refik, C. (1950, 11 Temmuz). Hayırlı teşebbüsler. *Akşam*, s.3.
- Saygısızlıkla Savaş Derneği 1945-1948 çalışmaları.* (1948). İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Saygısızlıkla Savaş Derneği Tüzüğü.* (1945). İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi.
- Talu, E. E. (1945, 26 Haziran). Saygısızlar solda sıfır kalır!. *Son Posta*, s. 1.
- Tekman, S. (1945, 20 Haziran). Saygısızlarla Savaş Kurumu neler yapacak. *Son Posta*, s. 7.
- T.İ, (1945, 8 Eylül). Saygısızlık Savaş Derneği. *Ulus*, s. 2.
- Ulus*, (1945, 6 Eylül), s. 3.
- Ulus*, (1947, 27 Şubat), s. 2.
- Va-Nu, (1947, 21 Mart). Akşamdan akşama. *Akşam*, s. 3.
- Zeren, Z. (1946, 16 Haziran). Uyuyor muyuz, yoksa ilgi mi görmüyoruz. *Akşam*, s. 4.
- Zeren, Z. (1945, 2 Temmuz). Saygısızlıkla Savaş Kurumu. *Son Posta*, s. 4.
- Zeren, Z. (1946, 6 Ekim). Sa. Sa. De. Hiç bir şey yapmadı ise... *Akşam*, s. 4.
- Zeren, Z. (1946, 27 Ekim). Saygısızlıkla savaş yolundan ilhamlar. *Akşam*, s. 4.
- Z.Z. (1946, 3 Mart). Sinemalarımızdaki saygısızlıklar. *Akşam*, s. 4.
- Z.Z. (1945, 23 Eylül). Saygısızlıkla Savaş Derneği. *Akşam*, s. 4.

Extended Abstract

Purpose

This study addresses those who violate the forms of politeness and courtesy in Istanbul, the negative actions in the city, and how they are dealt with. Disturbing behaviors caused by people, namely disrespect, will be evaluated through the Association of Fight Against Disrespect, which was established to fight against this. In a system where urbanization is increasing and the population is concentrated in the public sphere, it was extremely important to comply with the forms of politeness and courtesy in community life.

Design and Methodology

In 1945, the Association of Fight Against Disrespect was founded by Zeki Zeren. As it was said in the study, the purpose of the foundation of this association was to fight people who did not comply with the forms of politeness in Istanbul and who disturbed others in the community life. The members of the association wanted to make the city more livable and more civilized by warning these people with silver tongues. The founders of the association saw the intellectuals of the period as natural members of their associations. The association and its members especially wanted to prevent disrespect in public transportation vehicles, prevent throwing garbage on the streets of the city, prevent spitting on the ground, and the rules to be followed in the cinemas. This research was carried out by analyzing news, columns, cartoons, and other visual materials obtained from the newspapers of the period. Since a significant part of these materials in the periodicals are also included in the book containing the works of the Association of Fight Against Disrespect, covering the years 1945-1948, the data in this book were also used from time to time. As a matter of fact, the main sources of the study are the newspapers Akşam, Cumhuriyet, Ulus, and Vatan. In the mentioned newspapers, prominent names of the period such as Zeki Zeren, the founder of the association, Fikret Adil, Şevket Rado, Abidin Daver, Hikmet Feridun Es, Ercüment Ekrem Talu, wrote various articles on this association. These names sometimes supported the association with their writings and sometimes criticized them from various aspects. Sometimes they made the association a subject of entertainment in their writings. As a result, in this study, the subject was evaluated in various aspects, including the association, its works, and some approaches to the association.

Findings

The main purpose of the association founded in 1945 was to make Istanbul a more livable city. The founders of this association saw that the main obstacle to making Istanbul a more civilized city was those who did not comply with the social rules in the city and brought their disrespect to the public sphere. These people were randomly throwing their garbage on the streets of the city, spitting on the streets, and disturbing people by shouting on the streets and on public transport. Not only here, for example, in cinemas and theaters but they were also giving other people a hard time by not obeying the forms of politeness. Many people in Istanbul were

pushing passengers around on trams and ferries, smoking in inappropriate places, and not giving a seat to needy people. There were also disrespectful people, such as those who relieve themselves on the streets and harassed women.

Constituting the main axis of this study, the Association of Fight Against Disrespect was established to combat the behaviors mentioned above. While the association was being established, its founders considered that important figures of Istanbul, the press, and the inhabitants of the city would help them. However, it seems that their expectations were not met. On the contrary, many writers-artists and leading figures of the period criticized the association and its activities from various aspects and sometimes made them into humorous materials. On the surface, all of them complained about the disrespect of the city and considered it right to prevent their behavior against the rules of courtesy but they did not give meaningful support to the all-out struggle that the association wanted to start.

On the other hand, the number of people who behaved disrespectfully in Istanbul was very high; however, neither the struggles of the association could create a mass consciousness, and the support expected from the intellectuals put behind, nor the number of members could be increased significantly. Therefore, the financial difficulties of the association, the lack of sufficient means, and the inadequacy of the number of members caused this organization, which chose the path of fighting with a silver tongue, to fail and the association had to repeal itself in 1952.

Research Limitations

This article focuses on the Association of Fight Against Disrespect, which was founded in 1945 and repealed itself in 1952, and its work. It addresses the foundational purpose of the association, its works, and opinions about the association from various aspects.

Implications (Theoretical, Practical, and Social)

In a system where urbanization is increasing, every person has various obligations to make social life even healthier. There are those who violate the basic moral rules of keeping the streets clean, not disturbing others, and helping those in need. There is a need for mass awareness to prevent such behaviors. It is thought that such studies can contribute to this, albeit a little. Therefore, it is expected that this study will inspire similar studies.

Originality/ Value

It can be said that the study addressing the activities of this association, which has not been studied much, has unique content in this respect. Increasing urbanization and the need for a culture of living together increase the importance of such studies. In this context, it is thought that the study will be beneficial.

Araştırmacı Katkısı: Ömer OBUZ (%100).